

SANTA MARIA

Triler sa epifanijama

ISIDORA BJELICA

■ Laguna ■

Copyright @ 2010 Isidora Bjelica
Copyright @ 2010 ovog izdanja, LAGUNA

*Da Vi znate što ja znam,
da Vi znate što ja pamtim,
Vi nikada ne biste želeli da postanete srpski pesnik.*

Iz pisma Laze Kostića Svetislavu Stefanoviću

SANTA MARIA

Nema zagonetnijeg pisca u srpskoj književnosti od Laze Kostića; niko nije živeo u takvom neskladu sa svojom okolinom niti u takvom skladu sa svojim delom. Sve što je stvorio sazdano je od suprotnosti i protuslovlja, od paradoksa i kalam-bura, igre reči i jarkih metafora, dispartnih slika i blistavih poređenja, mutnih refleksija i smelih ideja, od preoznačenih i izmišljenih reči, od rado-sti i ogorčenja, od besa i besova, od neizlečive sete i dubokog osećanja poraza ovog zatočnika vreme-na prošlog – zagledanog u vreme buduće.

SADRŽAJ

SANTA MARIA	11
<i>Fotografije</i>	143
<i>Zvanična biografija Laze Kostića</i>	145

Dragi moji čitaoci, nije mi bila namera da ovo pišem i objavljujem.

Da budem iskrena, pored toliko poklonika opsednutih ljubavnim odnosom Laze Kostića i Lenke Dunđerske ta mi se tema činila opčinjavajućom ali nimalo ekskluzivnom... Nekako dosadno opštom, bez obzira na njen fascinantan kult... Prosto, toliko je umnih i bezumnih ljudi pisalo o Lenki i Lazi da nisam nalazila ni najmanju potrebu da se toj temi posvetim, ne...

Čitala sam o tome i slušala mnogo, i s obzirom na sve što je objavljeno i poznato, činilo mi se da se rečenom nema šta dodati ni oduzeti, naročito posle Vinavera.

A onda, što je krajnje neobično, bizarno, ako hoćete i šokantno – odlučila sam da sve što znam zapišem, objedinim i objavim, rizikujući da me proglašeme blasfemičnom, ludom, bestidnom.

Suprug me je preklinjao da ovaj dnevnik ne objavljujem, uz obrazloženje da će to izazvati bes u literarnoj čaršiji kakav je za svoga vremena još jedino Laza otrpeo... Doduše, bilo mi je svejedno. Nalazeći

se u trenutku gubitka svih iluzija, ne plašeći se ničega izuzev gladi i bolesti moje dece, sreću sam povremeno nalazila jedino u otkrivanju istine... Pre svega, na to sam na neki način bila prinuđena jer, da budem iskrena, rano mi je bila oduzeta nada u to da mogu biti deo bilo čega kolosalno lažnog, pa mi je preostalo da celog života izigravam ono ludo dete što urla kako je car go... Boravak na ovom svetu uvek sam smatrala suviše kratkim da bih ga žrtvovala zbog kompromisa.

Sasvim daleko od sumorne i utuljene savremene književne scene, koja je nekada osporavanog i nepriлагоđenog, vredanog i razapinjanog Lazu najzad svrstala (bogu hvala!) u gotovo svetački panteon, ovaj spis, zapravo, još ga više uzdiže i pokazuje koliko je ovaj bard srpskog romantizma bio iznad stereotipa u koji su ga gurali svi koji su mu se divili. Istovremeno, oni su ga razumeli bar onoliko koliko i oni što su ga sahranjivali – poput Bogdana Popovića ili Borivoja Nedića... A rezultat je isti. Kada sva ta sterilna bratija uzme da vas hvali ili pljuje, isto vam se piše.

Dakle, sasvim daleko od svih tih panegirika, zanosu, uznosa, jungovskih analiza, daleko i od onih što ga nekada pljuvaše, nazivaše ludakom i bolesnikom – moj interes za Lazu bio je apartan: kao da sam sve vreme slutila da čovek koji je oblačio belo odelo da bi pisao i koji je svoj život razapeo između dve najbolje miraždžike onoga doba, mora da je igrao mnogo veću ulogu od onih koje su mu dodelili literarni mediokriteti i apologeti, njegovi jaki i moćni neprijatelji.

To sam slutila, ali nisam znala u čemu je stvar, ne usuđujući se, prosto, ni da se bavim tom temom na

način dostojan ovog nekada neshvaćenog genija. Bilo mi je muka od praznih osuda i zlo od još praznijih pohvala... Od deplasiranih hipoteza o Lazi i Lenki koje su, uz sav literarni zanos istraživača, učinile da ta fantastična ljubavna pozadina najlepše srpske ljubavne pesme – zbog pogrešnog tumačenja – počne da liči na sofisticiranu telenovelu.

Bežeći tako od teme koju su zarobili literarni velikani, Prokrusti, birokrate, lešinari i grobari, nisam ni slutila da će me sama priča zgrabiti kada sam to najmanje očekivala, bez moje volje i želje...

Ono što sledi je dnevnik...

Veran, tačan, precizan dnevnik događaja koji su se zaista dogodili. Nisu izmenjena čak ni imena.

Mnogi od svedoka su mrtvi... Čudna stvar, ali kako se sve ovo odvijalo, oko mene se uvećavao broj mrtvih.

Ali i mrtvi se sećaju i pojavljuju, pa i oni mogu da svedoče, svuda osim na sudu.

Neko će pomisliti da sam luda što uopšte dajem na uvid javnosti ovako šokantan zapis, ali me to ne dodiruje, baš kao što ni Lazu Kostića nisu dodirivale osude s kojima se sretao češće od bilo kog dendija i genija sa ovih prostora.

Samovoljno izopšteni vole da srljaju.

Možete verovati ili ne, zgražavati se ili iščuđavati, krstiti ili snebivati – ono što sledi sušta je istina koja mnogima neće biti po volji.

Ako i postoji izvesna sumnja u zdrav razum nekoga ko se bavi velikim ljubavima i duhovima, to predmet

pažnje ne čini manje istinitim jer su i subjekt i objekt u potpunom saglasju, tačnije – u nesaglasnosti sa svojim vremenom i savremenicima.

Kakve veze, uostalom, ima zdrav razum sa duhovima i velikim ljubavima?

Beograd, marta 2010.

I

Sve je počelo one noći posle moje književne promocije u Somboru... Bilo je rano i prohladno proleće. Somborski mrak, gust i mirišljav, vukao se po Trgu svetog Đorđa, na kome se smestila srpska čitaonica.

Ogromna sala je prepuna ljudi koji, kao i ja, uživaju u otvorenom razgovoru kakav uvek vodim sa svojom publikom. Nema tabu tema, služim im šolju punu zelenog čaja uz svako pitanje koje postave, i onda se veče pretvara u jednu razuzdanu literarnu žurku, kada se svi rado otvaraju i izgovaraju ono što inače ne bi.

Razgovaramo satima, uz smeh i uživanje, o tabu-temama iz srpske istorije, nadgovaramo se u gospodstvenom Somboru. Misterija otmenosti somborskog građanstva počinje verovatno još od onog dana kada je ovom gradu carica Marija Terezija, 1749. godine, dodelila status slobodnog kraljevskog grada, i još više se razvija od 1786, kada Sombor postaje sedište Bačkobodroške županije i doživljava pravi procvat: ova gospodstvena varoš pretvara se u prestonicu bogatih i umnih, umetnika i sanjara, i dom Laze Kostića. Uživala

sam u pametnim pitanjima publike, vreme je brzo proticalo, što je uvek znak iznenadnog prisustva sreće u inače suvoparnoj stvarnosti.

Negde pred sam kraj, jedan sredovečan gospodin iz trećeg reda upitao me je zbog čega (pošto sam otvorila toliko istorijskih tema) nisam pomenula i priču o Lazi Kostiću i Lenki Dunderskoj. „Pa vi razrešavate sve ljubavne misterije naših velikana, kako to da se niste nikad posvetili onoj najvećoj, najizvikanijoj, najmisterioznijoj?“

Ćutala sam nekoliko sekundi i onda odgovorila, koliko se sećam, da je na tu temu napisano već toliko knjiga, zapisa, rasprava i sećanja da mi se čini kako se tu više nema šta ni dodati ni oduzeti, te da me ta tema odbija. Pomama za ovom misterioznom ljubavlju dosegla je tolike razmere da je čitava tema zabasala u dosadne pseudointelektualne rasprave.

Kao da su tu vanvremenu ljubav ogradili i zarobili, pretvorili je u nešto bezosećajno, zacrtano za sva vremena – u metaforu koja je pisca preko pesme učinila besmrtnim, ali i u mit koji je samu ljubav učinio neka-ko beživotnom i tužnom...

Rekla sam: temeljno ispitivanje te misteriozne ljubavi sigurno bi pokazalo da stvari baš i ne stoje onako kako ih učimo iz udžbenika, da je dovoljno setiti se onog nesmotrenog ali odanog Lazinog prijatelja, lekara Radivoja Simonovića, koji je spalio delove pesnikovog intimnog dnevnika i tako nam ostavio cenzurisani tekst na kome počivaju sve naknadne spekulacije o toj velikoj strasti.

A šta je spaljeno, koji delovi? Zašto je spaljeno? Šta je to doktor Simonović cenzurisao? Opscenosti, ludilo,

fakta? Gde ima cenzure, ima i tajni – rekla sam, i tako se završio dijalog sa ovim neobičnim gospodinom u dugačkom fensi sakou i sa dendi štapom od ebanovine, čovekom koji je i u tako otmenom gradu delovao prilično apartno.

Paradoksalna je činjenica da, dok sam govorila o Lazi, nisam ni znala da je moje književno veče bilo *vizavi* prelepe kuće Julke Palanački, Lazine žene o kojoj istorija književnosti beleži tek nekoliko stereotipnih floskula, koje se stalno ponavljaju: „Jadna Julca, pobožna Julca, koju je Laza oženio jer nije imao hrabrosti da oženi prelepu mladu Lenku...“ Bogata i tada već postarija Julca – tadašnji hroničari su ih čak ismevali pišući da su na svadbi imali u zbiru sto godina – „ona koja ga je čekala godinama“. I to je bilo sve što sam tog trenutka znala o neobičnom trouglu u kome su se našli ocvala Julijana Palanački, *olujni* Laza Kostić i fatalna Lenka Dunderska...

Posle potpisivanja knjiga izašla sam na trg vesela i umorna. Vazduh je još uvek bio hladan, ali se po mirisima koji su se širili somborskim trgom videlo da zima kopni i nestaje. Na izlazu sam ponovo srela onog tajanstvenog gospodina iz trećeg reda.

– Ovo je zadužbina Julije Palanačke – izgovorio je tiho i pokazao štapom na kuću preko puta – možda će vas to jednoga dana zanimati...

– Hvala vam – rekla sam i pogledala u pravcu prelepe zgrade.

Julija Palanački... Julija Palanački... odzvanjalo mi je u glavi. Nesrećna Julija Palanački, potpuno

izgubljena za srpske književne kritičare. U večnosti pobeđena mladom i prelepom Lenkom Dunderskom, koju je jedna pesma učinila besmrtnom...

– Ko je ovaj gospodin? – upitala sam svoje domaćine nešto kasnije.

– Ne znam, ne živi u Somboru, već u Beču, priča se da je dalji potomak Julijane Palanačke...

Otišla sam u hotel, istuširala se, legla u krevet i po običaju uzela svoj laptop da pročitam sutrašnje vesti i proverim poštu. Obrela sam se na Guglu gde sam nesvesno ukucavala imena: Laza Kostić, Lenka Dunderski, Julijana Palanački.

Prvo na šta sam naišla potpuno me je zaprepastilo:

Dok je Julijana ležala smrtno bolesna, mrtva Lenka „odlučuje“ da u snu posećuje velikog pisca kao da je živa, a on – suštinski više ne razlikujući san od jave i živeći ostatke svoga tragičnog života bez nje, u „beznjenici“ – zapisuje odmah posle buđenja svoje snove u dnevnik koji drži pod ključem. Pisao ga je na blistavom francuskom jeziku (za to jamči poliglota Kašanin, koji je Dnevnik i preveo, a Laza Kostić je znao čak osam jezika), da ga ne bi čitali ukućani ili nepozvani – pre svih, naravno, tašta i Julca. „Nikakav hrišćanin, sav paganin – on zamišlja raj ne kao bestesni svet duhova već kao čulan svet, kao nastavak ovozemaljskog života u kome ga čeka ljubav“, piše Milan Kašanin o Kostiću. „Laza Kostić nije voleo srpski narod, već ideju srpskog naroda. Kao u književnosti, on je i u životu senzitivan, no ne i senzibilan. Na što

god on spustio oči, na što god se obazreo, u njegovim pogledima ima prodornosti i svetlosti, no topline nema. On je oštrouman no ne i duhovit, i mislen je, ali ne i razborit, on voli apstrakcije a ne ljude, ženskadiju a ne ženu, on ne obožava sveta lica nego kumire. Tek pod starost, u poslednjem času, on s užasom vidi da je vek proveo bez ljubavi i religije i, tražeći ih i ne nalazeći, nego samo naslućujući, osetio se 'osaman u seleni' i, govoreći sebi 'mirno veni', kriknuo od očajanja. On bi bio svetska vrednost da je SMDS bio početak njegov, a ne svršetak.“

Ima nečeg genijalnog u svakoj Vinaverovoj rečenici o Lazi, a opet tako jednostavnog u tumačenju ovog večnog *enfant terrible*-a, tog neprilagođenog literarnog odmetnika i viteza... I dalje tragam za ovim neobičnim trouglom po onome što je pohranjeno u virtuelni svet... U pismu iz novembra 1895, Kostić piše ženi u Sombor:

*„Draga Julio,
ja sam već nedelju dana u Novom Sadu. Bio sam u Sentomašu, na pogrebu Lenkinu. Ni rođena sestra jedinica nije mi bila milija od nje. Možeš misliti kako mi je. Crn mi je ceo svet.“*

Ne zna se (bar ja ne znam) do koje je mere Julijana uopšte znala ili slutila šta se zbiva u olujnoj duši njenoga muža. Ali, od toga trenutka nastupa čudesna geneza grandiozne pesme SMDS, koja se ne može potpuno ni

razumeti ako se ne zna Dnevnik snova Laze Kostića, i način njenog mističnog postanka. Kostićev porodični lekar i prijatelj, ali koji ipak nije razumevao književnost iako je nekako 'znao' da je u društvu genija, dr Radivoj Simonović, piše u studiji *Uspomena na dr Lazu Kostića*:

„Kad mu je žena na smrt bolesna bila, onda je napisao svoju poslednju, labudsku pesmu, koju u jednoj beleški o snoviđenju 3. juna 1909, hotel Hungarija, Budapest, naziva 'Apoteoza njoj, verovatno moja labudska pesma'. Što god je u toj pesmi rečeno“, piše taj lekar iz Sombora, „to mu se sve priviđalo u snu, noću. Kad se probudio, zabeležio je to francuski, većinom na papirićima i u jednoj knjizi svojoj o Zmaju, na praznim mestima. Opisuje šta je u snu video i govorio sa priviđenjem, pa je onda na kraju napisao – 'na to se probudim'. Pošto sitnice tih priviđenja ne spadaju u književnost, ja sam sve te snohvatice uništio, da ne bi kogod o tome raspravu pisao.“

Nevolja je, ne mala, u tome što se on – svakako iz prijateljskih pobuda jednog obožavatelja, mlađeg od pisca sedamnaest godina, strasnog egzegeta koji veruje u nepobitnu veličinu Laze Kostića koji je 'somborovao' svojih poslednjih četrnaest godina – usudio da određuje šta su 'sitnice' a šta je 'dostojno' književnosti. „Naš Rada“ – kako su Julijana i Laza Kostić zvali toga lekara – oštetio je mnogo književnost, i ne znajući šta

čini. Napisao je o tome dobroćudne, ali suviše „pedagogične“ reči koje su sušta naivnost običnog uma:

„Moja je ideja da svoga velikana treba tako da predstavimo mlađem naraštaju da izgleda duhom, dušom i umom i moralom još veći nego što je zaista bio. Pa onda možemo prstom pokazivati našim grgama i gogama:

Eto, gledaj kakav je sjajan naspram tebe, ološeviću!“ Eto, šta čovek da učini s naopakom „čestitošću“? O tome je pisao i pokojni dr Mladen Leskovac:

„Kada sam staroga Simonovića pitao o tome, on me je, već teško bolestan ali još uvek sa onim svojim dobrim osmejkom, lukavo zagledao preko naočara, i ćutao.“

Taj čuveni profesor Univerziteta u Novom Sadu čuo je tada od starog Simonovića ove reči prijatnog upozorenja:

„Nemojte Lazu ocrniti, nego Lazu obelite – nesrećnijeg čoveka od njega nisam sreo u životu.“

On je dobro, izgleda, poznavao narav svoga naroda, jer je napisao da su „Škerlić i Nedić govorili o Lazinim kovanicama onako kao što su to činili i novosadske babe i čiče od pre šezdeset godina“. Bojao se stari doktor, koji je umro 1950. godine, da će se „tamnih“ i

„prljavih“ mesta dočepati z luradi ljudi, i zato je sve te „sitnice“ predao pepelu.

O bože, doktor je spalio sva „tamna“ i „prljava“ mesta! Kakav užas! Kakav kosmički užas! Šta li je tamo Laza zabeležio, priznao, opisao?

Zaspala sam zamišljajući doktora Radu kako pali Lazine prljave misli i rečenice na francuskom. Pa to je izgleda bio ljubavni triler...

II

Zaboravila sam na sve: na Lazu, Lenku, i doktora koji je spalio delove dnevnika, i na Julijanu... Mesecima na njih nisam ni pomislila, a onda me je nešto opet vratilo u taj ljubavni vrtlog...

N. i ja smo se bili vratili sa nekog puta iz Berlina i dogovorili se da se vidimo sa Jasminom i Miloradom kako bih im ispričala o čarobnom prstenu koji sam tamo dobila i koji meri raspoloženje. Pavić će kasnije taj prsten smestiti u *Drugo telo*. Nina (Jasmina) i ja smo godinama, ako ne i deceniju, negovale delikatan i zabavan običaj da sa putovanja jedna drugoj donosimo najneobičnije predmete. To nas je strašno zabavljalo... Elem, taj odlazak na ručak počeo je dramatično jer smo išli da preuzmemo našu tek pristiglu ladu nivu boje višnje. Kad smo, oduševljeni apartnim izgledom kola, svo četvoro najzad u njih i seli, motor se odjedanput zapalio i počeo neverovatno da dimi... Parkirala sam auto. Nina, Miša i ja davili smo se u dimu, a